

Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler

ETIENNE COPEAUX

44

"Milliyetçilik" sözcüğü, Fransa'daki gündel kullanımda birbirinden çok farklı iki değere işaret etmektedir. İfadesini varolan bir Devlet'te bulan ve kendi tabiiyetindekilerin mutlak üstünlüğünü ve bunların başkalarından daha değerli olduğunu vaaz eden bir ideolojiyi kastettiği zaman sözcük negatif bir anlam kazanmaktadır; bu anlamında sözcük aşırı sağın tekelindedir ve ne sol ne de ılımlı sağ kamusal söylevlerinde bunu sahiplenirler. Buna karşılık, baskı gören ya da böyle olduğu varsayılan bir topluluğu temsil eden ve bu topluluk ulusal bir yapılanmaya sahip olmadığından özerklik, bağımsızlık ya da dekolonizasyon için mücadele eden bir hareket tarafından kullanıldığı zaman sözcük, bu harekete karşılarının gözünde dahi belli bir meşruluk kattığı gibi, pozitif bir anlama sahiptir. Bu tam da 1941'de Alman işgaline karşı direnişe geçen Fransız Komünist Partisi'nin adı olan "Ulusal Cephe" ile, günümüzde siyaset sınıfı tarafından olabildiğince marja itilen ırkçı ve aşırı sağcı "Ulusal Cephe" hareketi arasındaki farka tekabül eder. Bu ikinci "Ulusal Cephe" bizzat, kendi ideolojisini "Ulusal Devrim" diye niteleyen Mareşal Pétain'in işbirlikçi hükümetinin (1940-1944) mirasıdır. Kısaca bu mefhum son derece müphemdir ve günümüz Fransa'sında asla üzerinde uzlaşmış, hatta ulusal değerler hakkında bile kullanılamaz; bunun yerine "yurtseverlik" sözcüğü tercih edilir ("yurtsever" ifadesi Alman işgalciler tarafından "terörist" diye nitelenen direnişçiler için de kullanılıyordu). Bir Fransız Türkiye ve onun ulusal değerleri üzerine çalıştığında, dile dair önlemler

almak ve anlam analizleri yapmak zordur. Türkiye'de milliyetçilik Kernalizm'in bir ögesidir ve tıpkı 1996 yazındaki Kıbrıs krizinde ve İtalya'nın Abdullah Öcalan'ı Kasım 1998'de Türkiye'ye iade etmeyi reddetmesi üzerine patlayan krizde olduğu gibi, çoğu kez dünyaya kafa tutmanın ve "Biz varız" demenin bir yoludur. Milliyetçilik, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun arka arkaya gelen mağlubiyetlerinden kaynaklanan bir kısıtlanışlık duygusundan besleniyordu, bugün ise şaşalı resmî söylemle gerçeklik arasında sürekli varolan uyumsuzluktan beslenmektedir. Bu milliyetçilik hem Osmanlı hem Rus İmparatorluğu Türkleri tarafından dile getirilmiştir ve diğer tüm değerlerden üstün bir değer olduğunu iddia eder; bu "Türklük"tür. Kısacası Türkiye Cumhuriyeti doğarken, daha önce Yusuf Akçura veya Ziya Gökalp tarafından dile getirilenler resmî ve devlete dayalı bir ideolojinin inşasına hizmet etmiştir.

ULUS KAVRAMINI İFADE EDEN SÖZCÜKLERDE MÜPHEMLİK

Yurtseverlik ve milliyetçilik arasındaki karışıklığın nedenlerini ortaya koymak için, millet ve milliyetçilik fikirlerini ifade etmeye yarayan sözcüklerin semantik içeriklerini incelemek gerekir. Yurtseverlik ve milliyetçilik arasındaki karışıklık bu kavramların tanımındaki bir müphemlik tarafından beslenmektedir. Millî eğitim müfredatı, aralarında "milliyetçilik" sözcüğüyle ifade olunan bir ilkenin de bulunduğu, resmî ideolojinin ilkeleri üzerine bir dersi de kapsadığından bu terim ancak olumlu bir anlamı işaret

edebilir. Bu terim “doğallaştırmıştır”, yani insanlar tarafından bir ideolojiyi değil de, doğal bir erdemi ifade ediyor- muş gibi zahmetsizce algılanır; bu, ideolojilerin için özelliklerinden biridir. Zaten tam da bu yüzden pek çok Türk Kemalizm’den bir ideoloji gibi bahsedildiğinde çok şaşırır. Bu doğallaştırma özelliği, 1980’den beri Atatürk’ün yarı tanımlanmasıyla güçlendi ve böylelikle bu ilkelerin birbirinden ayrılmazlığı, tartışılmazlığı ve mutlak dokunulmazlığı da pekişti; sonuçta durum *Kuran*’ın tek harfinin dahi dinden çıkmış sayılmadan değiştirilememesi veya atılmamasına benzer hale geldi. Atatürkçülük el kitaplarında milliyetçilik totolojik bir biçimde tanımlanır: “Milliyetçilik ‘milleti’ sevmektir”. Çoğu kez ideolojik dilin de bir belirtisi olan totoloji, sorunun can alıcı noktasında bulunduğumuzu gösterir.

İdeolojiler bağlılık araçlarını gönüllü olarak kullanır. Millî Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı el kitaplarında milliyetçilik Türk’ü “millet”ine bağlayan bir aşk hissi olarak tanımlanmıştır. Fakat böylese niye bu hissiyat vatan sevgisi mefhumunu açıkça ifade eden “vatanseverlik”, “yurtseverlik” gibi sözcüklerle dile getirilmez? Bu müphemlik nedeniy- le, yurtseverliğe atfedilen olumlu duygusal değerler, tüm yurttaşlar tarafından paylaşılması icap eden milliyetçiliğe taşınmıştır.

Milliyetçilik bir biçimde Türkiye’nin ruhunu oluşturmaktadır, bu ilke onun varolmasını sağlamaktadır, eğer bu milliyetçilik yıkılırsa bizzat milletin kendisi dahi ortadan kaybolabilir: “Cumhuriyetin niteliklerinden birisi olan Atatürk milliyetçiliğini, her türlü iç ve dış tehlikeye karşı korumak gerekir. Birliğimiz, bütünlüğümüz buna bağlıdır.” Milletin bu birliği Kürt ayaklanması sırasında tehlikeye düşürülmüş olabilirdi: milliyetçilik tanımları sıkça ikiz “birlik ve beraberlik” mefhumuyla yanyana bulunur. Okul kitaplarında birliğe atıf yapan “bir-

lik ve beraberlik, bütün, bütünlük, bütünlüşmek, birleştirmek” gibi terimlerin kullanıldığı bildik ifadelerle bunların zıddı olan “bölünme, parça, parçalanma” gibi ifadelere gereksiz bir sıklıkta rastlanır. Aslında aşağıdaki örneklerde milliyetçilik birliği garantileyip bölünmeyi önleyen öğedir: “Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi, millî birlik ve beraberliğimizin temel taşıdır.” “Atatürk’ün milliyetçilik ilkesi, birleştirici ve bütünleştiricidir.” “Atatürk Kurtuluş Savaşı’nın başarından itibaren milletin, birlik ve beraberlik içinde olmasını istemiştir. Birlikten doğacak gücün, daha etkili olacağını düşünmüştür. Millî birlik ve beraberlik, bir ülkede siyasî, sosyal ve askerî gücün gelişmesinde büyük rol oynar.” Ya da: “Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığını her şeyin üstünde tutar. Her ne sebeple olursa olsun, milletin bölünmesine ve parçalanmasına karşıdır.” Bunun gibi kamuya açık bir ortamda “milliyetçi değişim” demek, Kemalizmin bir takım değerlerini reddetmek anlamına geleceği gibi, “yurdumu sevmiyorum” ya da daha beteri “bölücüyüm” demek anlamına gelebilir. Kısacası günümüz Türkiye- si’nde milliyetçiliğin, yurtseverliğin hatta şovenizmin ifadeleriyle bir uyumsuzluğu dile getirmek zordur; “millî dava” olarak nitelenen meselelerde aykırı görüş beyan etmek imkânsızdır. Bu düşünce sistemi her tür tartışmayı kısa keser, ideolojik bir evrim ya da değişiklik önerme olasılığını ortadan kaldırır; milliyetçilik ve kemalizm, kemalizm ve Atatürk’ün kutsallaştırılmış kişiliği arasındaki çok yakın ortaklık siyasî tefekkürün önünü keser; cömertçe yöneltilen ihanet suçlaması güçlü bir engelleyici rol oynar. Hukuki takibata neden olmadıysa bile, mesleki baskıların, sahiplerinin genelde cezasız kaldığı –çünkü devlet kendi söylemini sözlerine yansıtanları sahipsiz bırakamaz- sözlü hatta fizikî saldırıların yolunu açar.

MİLLET: ULUS MU, DİN Mİ?

Bu karışıklığa bizzat "millet" sözcüğü-
nün içeriğinden kaynaklanan bir başkası
eklenir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından
yayınlanan eserlere geri dönecek olursak,
"millet" ne ırk, ne din ne de gerçek-
ten dile -bu sonuncusu ortak bir kültür-
rün yaratılması için önemli sayılsa da-
bağlı bir cemaati ifade eder. 1993 de ya-
yınlanmış bir çalışmada Ernest Renan'ın
millet tanımı, Atatürk'e atfedilerek me-
alen aktarılır: "Atatürk'e göre millet;
geçmişte bir arada yaşamış, şimdi de bir
arada yaşayan, gelecekte de bir arada
yaşama inancında ve kararında olan, ay-
nı vatana sahip çıkan, aralarında dil,
kültür ve duygu birliği olan, insan toplu-
luğudur." Kemalist doksada [temel me-
tinler, çn.] başka hiçbir düşünüre atf ol-
madığından, Avrupalı pozitivist düşün-
ceyle olan soybağı, Kemalizmi orijinal
ve arı Türk bir düşünce haline getirecek
şekilde silinmiştir. Prensipite reddedilen
ırka dayalı tanım, Atatürk'ün diğer bir
vecizesinde kendiliğinden ve anında en
üstün başvuru değerine sahip olarak or-
taya çıkmaktadır: "Diyarbakırlı, Vanlı,
Erzurumlu, Trabzonlu, Trakyalı ve Make-
donyalı hep bir ırkın evlatları hep aynı
cevherin damarlarıyız." Unutmamak ge-
rekir ki otuzlu yıllar boyunca aydınlar
bir Türk ırkının varlığını ispatlamaya çalı-
şmak üzere harekete geçirilmişti. Ata-
türk'ün manevi kızı Afet İnan, 1939'da
Cenevre'de bu konudaki tezini, öjenizm
tarafı bir antropolog olan ve 1937'de
toplanan İkinci Türk Tarih Kongresi'nin
de onursal başkanlığını üstlenen Eugène
Pittard'ın yönetiminde savundu. Kema-
list araştırmaların bu ırkçı veçhesi bugün
biraz saklansa da, asla açıkça reddedil-
memiştir; bazı yabancı türkologlar bu-
gün tarihi bağlama işaret ederek bunu
"mazur" göstermeye çalışıyorlar. Dine
gelince, devletin yayınladığı eserlere ba-
kılırsa, açıkça reddedilen tek öge odur:
millet ümmete karşıttır. Osmanlı'nın geç

dönemlerinde dahi millet sözcüğü, esas
itibariyle, imparatorluğun nüfusunu
oluşturan farklı inanç gruplarını belirten
dinî bir anlam taşımaktadır. Fakat bugün
Türk Dil Kurumu sözlüğünde verilen ta-
nım her tür dini göndermeden anıdırıl-
mıştır: öyleyse milletin tanımına ilişkin
sorunlardan biri, maruz kaldığı bütüncül
anlam dönmesinden kaynaklanmaktadır.
İdeologlar terimin dinsel içeriğini tama-
men silip, ona bütüncül bir ulusal boyut
atfetmişlerdir. TDK sözlüğüne göre ulus
sözcüğüyle eşanlamlıdır. Kuşkusuz mil-
let sözcüğü modern ulus kavramına da
karşılık gelmektedir, ulus ve ulusal söz-
cükleri yerine Millî Savunma, Millî Eği-
tim, Millî Güvenlik, Milletler Cemiyeti
ve Birleşmiş Milletler gibi ifadelerde kul-
lanılması da bunu gösterir. Ama siyasi
pratikte millet sözcüğünün dini içeriği
unutulmamıştır, hatta İslâmcı örgütler
millî sıfatını; bu anlamda isimlerinde kul-
lanmaya devam etmektedirler. O zaman
millet sözcüğünün kabul, bilhassa kema-
list öğretinin izah edildiği metinlerde,
tercih edilmesinin bilinçli veya bilinçsiz
nedenlerini sorgulayabiliriz.

DİN VE MİLLET: TÜRK-İSLÂM SENTEZİ

Millet mefhumunun, İslâmcı hareketler
tarafından kullanılan dinsel içeriğinin ka-
hıtları, bugün Türk İslâm Sentezi akımının
Türk kimliğini İslâm vasıtasıyla tanımla-
masına cevaz veriyor. Türk İslâm Sentezi
fikrine 19. yüzyılın sonunun ilk milliyetçi
yazarlarının çalışmalarında olduğu gibi,
Ziya Gökalp'inkilerde de rastlanılabilir.
Bu fikir, Türklük ve İslâm arasında mü-
kemmel bir uyum olduğunu öngörür. Bu-
na göre, İslâm'ı kabul etmek Türklerin
kaderi olduğu; onlar olmasaydı bu dinin
ya felç ya da tükenmiş olacağı; pek çok
halkın İslâm'a kazandırılmasını sağladık-
ları için Türklerin dinin kalkını ve kargısı
oldukları iddia edilir. Buna karşılık, bu
akıma göre, Türk kimliği kendini ancak
İslâm içinde gerçekleştirebilirdi; İslâm'ı

kabul etmeseydi, Türk kültürü yok olurdu. "Sentez" akımı, Kemalist mirası açıkça reddetmeden, İslâm'ın dini ve kültürel değerlerini Türk milliyetçiliğine eklemeye isteyen muhafazakâr bir milliyetçiliği temsil eder. Söylemi ilk olarak seçkin bir kulüp olan Aydınlar Ocağı tarafından üretilen bu akımdan, İslâm'ı komünizme karşı bir duvar olarak kullanmak isteyen 1980 Askerî Darbesi faydalandı. Birkaç yıllık bir süre, "sentezin" resmî ideoloji haline gelmesine yetti. 1982 ile 1986 arasında, Anayasa, Devlet Planlama Teşkilatı ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Orta Asya Türk değerleriyle İslâm'ınkilerin bir sentezini içeren "millî kültür" fikrini resmî olarak takdis ettiler. 1986'dan bu yana, devletin eğitim ve kültür kurumları gizlemeye gerek görünmeden, Müslüman dininin değerleri arasına eklemiş bir milliyetçiliğin öğretildiği ve ifade edildiği yer haline geldi.

Böylelikle, millet sözcüğünün dini çağrışımlarının kalıntıları o andan itibaren devletin siyasi kültürü tarafından pekiştirildi. Zaten, "Türk" ve "Müslüman" arasındaki uyuşma zihinlerdeki bir gerçekliğe tekabül etmektedir: Millet sözcüğü modern ve laik bir ulusu tanımlasa da, milliyetçi söylemin hep vurguladığı gibi, "yüzde doksandokuzu" Müslüman olan bir nüfusa da fiilen işaret etmektedir. Türk milleti ile İslâm dini arasındaki bu birebir uyum, 1915'te Ermenilerin bertaraf edilmesi, 1922 nüfus mübadeleleri, Yahudilerin çoğunun İsrail'e göçü, İstanbul Rumlarının 1955 Eylül yağmalama sonucunda ülkeden kaçması ve sonrasında 1963'te Türkiye'nin kimi yurttaşlarını sürmesi dolayısıyla fiilen gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs'ta ise bu süreç 1974'te tamamlanmıştır. Bu olaylar sonucunda, nüfus içerisinde neredeyse sıfır Müslümanların kalıp, dinsel azınlıkların ülke sınırları dışına atılmasından itibaren, millî öfke patlamaları azınlığın dinsel simgelerine yöneldi: Kiliselerin ve Hıristiyan mezarlıklarının çürümeye terk edilmesi;

papazların korkutulması, aşağılanması veya şiddete maruz kalması (İstanbul, Eylül 1955); Ortodoks Patrikhanesi önünde gösteriler (1996). Böylece Türk vatandaşları yabancıymışlar gibi Türk milliyetçiliğinin kurbanları olabilirler.

Millet ile Müslüman dini arasındaki bu neredeyse bütüncül denklik laikliğin dışsal simgelerini lüzumsuzlaştırıyor gibi görünmektedir. Simgelerde din kimi zaman camileri süsleyen bayraklar yoluyla millileştirilir; Yunanistan ve (güney) Kıbrıs'ta da bayrak neredeyse hep kiliselere çekilir. Bu şartlarda aşırı sağın dini zaptetmesi çok kolaylaşır. 1997'de Milliyetçi Hareket Partisi'nin sloganlarından biri şuydu: "Türk milleti Müslümandır. Ebediyen İslâm'da yaşayacak ve İslâm'ı yaşayacaktır." "Müslüman-Türk" deyimini de çok yaygın olarak kullanılır. Bu türden müphemliklere bizzat "Türk" sözcüğünün kullanımında dahi rastlanabilir. Bu sözcük, etnik ya da dinsel aidiyetleri gözönünde bulundurulmaksızın Müslümanları işaret etmek üzere Avrupalılar tarafından asırlarca kullanılmıştır. Bugün bu sözcüğün bilhassa Türkiye Cumhuriyeti'nin gayrimüslim yurttaşlarının (Ermeni, Musevi, Ortodoks) bir yabancıya hitap ederken kullandıkları "Türk değilim" beyanatında "Müslüman" anlamına geldiği inkâr edilemez. Aynı cümle bir Kürt tarafından kullanıldığında, ki buna da yabancılarla konuşurlarken sıkça rastlanır, sözcük bu defa etnik ve dinsel bir anlam kazanır. Eğer "Türk" sözcüğünü bu reddiye tepkilerinden yola çıkarak tanımlamaya kalkarsak, Türk Türkçe konuşan Müslüman anlamına gelir. Özetle, Osmanlı İmparatorluğu'nun milletlerinin dini cemaatlerinin yerleri, ulus devlet çerçevesinde yurtlandırılmış Müslüman-Türk bir millet tarafından doldurulmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 Anayasası da, sözcük zikredilmesene rağmen, millet fikrine dayandırılmıştır; adada, Müslü-

man milleti 1974'te kuvvet kullanılarak yurtlandırıldı. Bölgenin modern tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun iki büyük milletinin iki çağdaş devlet, Türkiye ve Yunanistan, şeklinde yurtlanması olarak da okunabilir. Sözcüğün anlamı tersyüz edilmekten ziyade kesinleştirilmiştir.

Aynı zamanda, devlet yetkilileri Müslüman olduklarını göstermekten artık çekinmiyorlar. Bu bir yenilikten ziyade, Atatürk'ün, bilhassa Ankara'da Büyük Millet Meclisi binasının açılışı nedeniyle düzenlenen (dinî) törende dua ederken fotoğrafları varolduğundan, eski bir uygulamanın geri gelişidir. Fakat uzun bir zaman dilimi süresince, devlet adamları, halk arasındayken, dinî duygulardan arınmış kişiler olarak görülüyordu. Yöneticilerin imajının yeniden İslamlaşması şu sözleri borçlu olduğumuz Turgut Özal ile başladı: "Devlet laiktir, ama ben Müslümanım." Özal zaten dindar bir adamdı, fakat bugün siyasi yöneticiler ve hatta üst düzey memurlar, büyük olasılıkla dinî inançlarından ziyade demagoji için basın tarafından dua ederken fotoğraflarının çekilmesine izin veriyorlar. Ayrıca, demagojinin bu türü, devletin ritüellerine ve semiyolojisine dinin geri dönüşünün tartışmasız bir habercisidir: İstanbul'un 1453'te fethedilişini kutlamak için tertiplenen resmî törenlerde Fatih Sultan Mehmet'in türbesinde vali, belediye başkanı ve birinci ordu komutanının katılımıyla düzenlenen bir dua da yer aldı.

Bu son tesbitler diğer ülkelerle karşılaştırmalar yapmak yoluyla görelileştirilebilir. Mükemmel laikliğin herhangi bir yerde var olduğu çok şüphelidir. Yunanistan ve pek çok Avrupa ülkesi laik değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Tanrı dolara kadar her yerde zikredilir. Aşağı yukarı her yerde devlet reisleri çoğunluk dininin törenlerinde boy gösterir. "Laik" Fransa'da devlet ve Katoliklik arasındaki ilişki çok gerrittir; dini konularda dogmaları kabul etmeyen Mitterand'ın

cenazesinde dini tören düzenlenir; Cumhuriyet'in laik tapınağı Panteon eski bir kilisedir ve kimse kubbесinin üstündeki haçı indirtmeye cesaret edemez; resmî tatiller hep Katolik takvimine göre belirlenir. Fransa'daki bu durum hızla değişebilir, eğer ülkenin ikinci büyük dini olan İslam artan oranda uygulanmaya devam ederse: millet ile din arasındaki ilişkiler bu durumda kesinlikle baştan tanımlanmaya muhtaç olacaktır.

MİLLETİ GEÇMİŞTE KÖKLENDİRMEK: TÜRK "TARİH TEZİ" "YUNAN MUCİZESİNE" KARŞI

Milliyetçiliğin okullarda öğretilen resmî bir tanımının bulunmasının nedeni Cumhuriyetin teritoryal tanımının yeniliğiyle açıklanabilir, çünkü bu sınırlar içerisinde geçmişte hiç bir devlet varolmamıştır: asırlar boyunca Anadolu ya farklı beylik ve krallıklara bölünmüş, ya da, Bizans, Roma ve Osmanlı imparatorlukları gibi daha büyük bir bütünün parçası olmuştur. Anadolu'nun sınırları ilk defa 1923'te bir devletin sınırlarıyla örtüşmüştür. Millet yeniydi, toprağın sınırları yeniydi. Sonuçta Kemalist milliyetçilik, 1920 Ağustosundaki Sevr Antlaşması'yla tekrar uyanan bir Türk milletinin varlığının ifadesidir ve böyle kalmıştır. Fakat milletin varlığının sürekli vurgulanmasına daha kuvvetli dayanaklar sağlamak için tarih göreve çağırılmıştır. Bir asır boyunca Türkler acı veren başarısızlıklar yaşadı; askerî yenilgiler unutulabilse ya da telafi edilebilse de, Ermeni nüfusunun bertaraf edilmesinin (1915) hesap edilemeyen sonuçları oldu, zira bu olay Türkleri basitçe barbarlar olarak görmek isteyenlere fırsat verdi. Yunanistan ise 1876'da Ernest Renan tarafından oluşturulan "Yunan mucizesi" fikrine uyumlu, romantik özgürlük, demokrasi ve kültür imajından hep faydalandı.

Bu felaketlerden sonra Cumhuriyet askeri ve millî bir ayağa kalkış sayesinde

kuruldu. İdeolojinin işlenmesi ve o tarihten itibaren resmî tarihi oluşturacak olan kahramanca eylemler hep 1921-1922 savaşıyla doğrudan ilişki halindedir. Yunanlılar, coğrafi yakınlıkları, eski Osmanlı tebaası olmaları, Anadolu ve İstanbul Rumlarıyla akrabalıkları ve özellikle Türklerle ilişkilerinin eskiliği dolaısıyla, Türk tarihinin belirleyici bir anında düşmace tutumları ihanet niteliğini alan tanıdık bir komşuyu, yakın bir topluluğu temsil ediyorlardı. Bu yüzden bu tarihsel dönem tarafından üretilen milliyetçilik bir müdafaaaneme gibi algılanmış ve bir geçmişin icadı hareketi halini almıştır: bu hayali bir şanlı geçmişin yaratılması ve sahici fakat o ana kadar unutulmuş, reddedilmiş ve bastırılmış bir geçmişin yeniden keşfiydi. Batılı kimi bilgin ve fikir basitleştiricilerin eserlerinden ve bazı önemli tarihi ve arkeolojik keşiflerden cesaretlenen Türk milliyetçiliği, parlak Asya geçmişinde ulusal onurun yeniden tesisi ve avutulması için gerekli öğeyi bulmuştu.

Bizzat Atatürk'ün girişimiyle, bu geçmiş yeni bir tarihsel anlatının konusu oldu. "Tarih Tezleri" 1931'de devlet tarafından okullar için hazırlanan bir ders kitapları dizisi içinde ve Türk tarihinin ana hatları adıyla yayınlandı. Daha sonra Birinci Türk Tarih Kongresi (Temmuz 1931) süresince işlendi. Türk tarihçileri Türk milletinin eskiliğini ve mükemmelliğini, medeniyetin dahi kökeni olduklarını iddia ederek, ilan etmeye koyuldular. Böylelikle Türklerin rakipleri olan Batılılara, Araplara ve özellikle Yunanlılara olan üstünlükleri de ispat olunmuş sayıldı.

Yunanistan bu süreçte tarihsel söylemin mantığını, retoriklerini ve yapısını koşullandıran inşâ edici öteki rolünü oynadı. Tabii ki, Türk-Yunan ilişkileri 1930-1955 arası mükemmeldi, fakat bir "Türk mucizesi" fikrini yaratmak gerekiyordu. Bu söylemin bilinen muhattaplarının (Türk kamuoyu ve öğrencileri) ötesinde, milliyetçi yazarlar Helen dünyasına hay-

ran olan ve her Türk'ün kültürünü tanımak ve kendi kültürünü tanıtmakla yükümlü olduğu Batılılara sesleniyorlardı. İşte bu yüzden tarih geçmişi saf ve basit bir incelemesi değildir; her yurttaşın üstlenmesi gereken ulusal bir rehabilitasyon görevini yerine getirir. Tarihi tanımak ve tanıtmak öğretmenlere verilen resmî eğitimlerde açıkça belirlenmiş ve ders kitaplarının giriş bölümlerinde ve hatta içlerinde sıkça tekrarlanan kutsal görevlerdir. Değişik retorik işlemleri yoluyla Türk kültürü ve tarihi kıymetlendirilirken Rum mirasının önemi azaltılır veya önemsizleştirilir. Ülkenin Bizans geçmişi neredeyse bütünüyle silinir. Bu arada Ermenilerin ülkedeki bin yıllık varlığı gizlenir.

Milliyetçilik tarafından saptırılmış bir tarihsel anlatı zorunlu olarak bir yalanlar ve yanlışlar örgüsü değildir. Gerçeklere dayanır, bazen yapı bozumu zor bir retorik içinde, mantığı ustalıklı hatalı kurulmuş akıl yürütmelere dayalı olarak ve akademik dünya ile nüfusun önemli bir kısmının ruhuna nüfuz etmek için yeterli bir süre boyunca geçerli olmuş bir çıkarımlar sistemiyle tanzim edilmiştir.

BUGÜNÜ GEÇMİŞE YANSITMAK

Kemalist dönemin tarihçileri Orta Asya, Maveraünnehir ve İran-Afgan platosunda vuku bulan, Türklerin etnik tarihini altını çizerek vurgulamayı yeğlemişlerdir. Fakat, onlar ayrıca neolitik çağda gerçekleşen ve antik çağın büyük medeniyetlerine (Çin, Mısır, Ege, Hindistan, Sümer, Etrüsk, Hitit, vs.) hayat veren göçleri de icat etmişlerdir. Bu yeni, kökenler miti anlatısı "Yunan mucizesi"nin yarattığı meydan okumaya karşılık sayılmış ve Türk milletini uzak bir geçmişte köklendirmiştir. Kesintisiz ve doğrusal ilerleyen bir tarihin başlangıç noktasını keşfetmiştir: Süreklilik ve köklendirme tüm modern milliyetçiliklerin ortak fikridir. Bunlara paralel olarak, yeni anlatı

Hititlere de Türk kökeni atfediyor, böylelikle Anadolu'daki Türk varlığının Ermeni ve Yunan varlığından daha eski tarihli olmasına dayanarak, kendisini ilk yerleşen olarak meşrulaştırıyordu. Son olarak, Atatürk'ün reformlarını milletin Asyalı geçmişinde köklendiren "yeni tarih", bunlara, kendini Antik Yunan'ın mirasçısı olarak gören Batı'dan kopyalanmış sayılmaları halinde, yeni tarihin mantığı açısından sahip olamayacakları meşruiyeti de sağlamaktaydı. Bu amaçla geçmişin Türk toplumları bugünden geriye doğru laik, hoşgörülü, demokratik, parlamenter, eşitlikçi ve kadına geniş bir yer tanıyan topluluklar olarak sunuluyordu: böylece Kemalizmin ilkeleri de Türklerde hep varolmuş oluyordu. Bu iddia bir varsayımaya dönüştü ve geçmişin bir toplumunun eşitlikçi, hoşgörülü veya laik olduğunu söylemek Türk olduğu sonucuna varmak için yeterli hale geldi. Bu nitelikler bir "Türklük" endeksi, ya da simge nitelikleri haline geldi. Türk milletinin tarihi, Türklerin özlerini ve asli niteliklerini kıtalar aşan göçlere rağmen koruyabildikleri kesintisiz ve doğrusal bir tarih olarak algılandı. Atatürk'ün ortaya çıkışı, tarihin sonu ve kaçış noktası, Alparslan ve Bilge Kağan gibi benzer nitelikleri haiz kahramanların yaşamış olmasıyla bir şekilde müjdelenmişti. Türk İslâm Sentezi de bu retorik içinde gelişti: Türkler İslâm'ı kabul edince beraberlerinde dine bu "modern" kavramları da kazandırdılar ve İslâm'ı Arap cehaletinden kurtardılar. Bu da, Türklerin İslâm dünyasında üstünlük iddia edebilmelerini ve daha modern, daha laik ve daha hoşgörülü bir İslâm modelini sürekli öne sürebilmelerini sağlıyordu. İslâm'ın Türklükten ayrı düşünülmemeyeceğinin en büyük "kanıtı" Hıristiyanlığı kabul etmiş Türkler olan Bulgarların, Türklüklerini kaybetmiş olmalarıydı. "Tarih Tezleri" oluşturulduğundan beri etnik olgunun değil, toprağın tarihine dayalı bir tarih anlatısı inşa etmeye

yönelik çeşitli girişimler bu tarihin bütününe Romen, Helenik ve Ermeni boyutlarını da kapsayan bir şekilde ele almanın imkansızlığından dolayı başarısızlığa uğramıştır. Romalı ve sonrasında Hıristiyan Anadolu (Bizans İmparatorluğu, Haçlıların kurduğu krallıklar, büyük ve küçük Ermenistan) bir kaç satırda ele alınır. Buna karşılık İsa öncesi asırlarda yaşamış tüm Anadolu medeniyetlerine Yunanlıların her şeyi Anadolu'dan öğrendiği çıkarımını yapabilmek için, büyük değer verilir. Bu Anadolu kültürleri Türklerle özgü olduğu varsayılan değerlerle (yukarıda değindiğimiz simge nitelikleri), okuyucuya bunlarla kendisi arasında bir özdeşlik kurdurup Türklerin ait olduğu ebedi bir Anadolu kimliği fikri yaratacak şekilde bezenir. Değer bildiren zamirler yazarı, okuyucuyu ve tarih anlatısının kahramanlarını ortak bir kimlik içerisinde sarmalarlar; böylece okuyucu kendini yazarın belirlediği tarafla özdeşleştirmeye yönlendirilir: Türklerin ya da Müslümanların tarafı (bizim askerlerimiz, bizim peygamberimiz). Bu zamirlerin kullanımı okuyucunun kendini tarihin Türk olmayan aktörleriyle (Anadolu geçmişinin Greko-Bizans ya da Ermeni öğeleri) özdeşleştirmesini imkânsız kılar. Bugün, Türk veya Müslüman olmayan, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı çocuklar bu anlatıların kahramanları içerisinde kendilerini bulamazlar ve kendiliğinden yurttaş topluluğunun dışına itilirler. Yetişkin yaşına geldiklerinde "Türk değilim" deme eğiliminde olmalarına nasıl şaşırabiliriz? Kültürel iktidar tarafından üretilen tarihsel söylemin yanında, siyasi söylemi ve basının dilini de yapılandıran milliyetçi bir retorik vardır. Kültürel hayatın, tarih araştırmalarının, etnolojinin, dilbilimin ve bilimsel yayınların devlet tarafından ele alınması bilhassa tarih yazımı ile sosyal ve siyasi bilimler alanlarında her zaman sevindirici sonuçlara yol açmamıştır. AKDİTYK ve araştırma ile eğitimle ilgili kurumlar ve bunlara bağlı

yayın organları (Türk Tarih Kurumu, Tarih ve Terbiye Kurulu, YÖK, RTÜK) barbarlık suçlamalarına bir cevap sağlamak ve Türkiye'yi en az Yunanistan kadar değerli bir kültürün muhafızı olarak tanıtmak gayesine odaklanmışlardır. Eğitim ve üniversite üzerinde YÖK tarafından uygulanan sıkı kontrol tarih araştırmalarının önemli bir kısmına polemik karakteri katmaktadır. Resmî ideolojiden bağımsız bir tarih araştırmasını yaşatacak enerjisi ve cesareti olanları selamlamak gerekir. Zorunlu konsensüs ve tazyik yoluyla resmî milliyetçilik topluma dayatılmaktadır. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti bir diktatörlük değildir. Demokrasinin araçları vardır ve işlerler, basın yöneticiler hakkında konuşurken çeşitli kuralları gözetmek durumunda değildir. Fakat bazı başka açılardan, Türkiye bir diktatörlüğün kimi dışsal özelliklerini gösterir: İtalyan faşizmini ya da Stalinizmi hatırlatan milliyetçi tasvirler ve siyasî ayinler, her yere uzanan ordu ve polis, güçlü baskıcı teşekküller. Eğer bu tanımlamayı benimsiyorsak burayı ancak paradoksal bir diktatörlük olarak adlandırabiliriz; zira diktatörü yoktur. Yöneticiler gelir, gider, iktidardaki partiler değişir, Cumhurbaşkanları normal bir biçimde emekli olur. Bu rejim öyle bir dayatmacı sistemdir ki, başarısı dayatmalarının toplumun büyük bir kesimi tarafından içselleştirilmesine bağlıdır. Bu, çeşitli değerlere, olgulara ya da bugünün veya geçmişin kimi olaylarına (sırasıyla milli davalar veya örneğin 1915 Ermeni olayı) ve bazı kurumlara (ordu) dair kanaatlerin, yargıların ve yurttaşlardan beklenen kamusal davranışların toplamına dayalı zorunlu bir konsensüsdür.

Konsensüsü elde etmek için devletin icbara başvurmaya gerekmez. Elbette lazım olduğunda denetleyici ve sansürleyici kurumlar, ordu ve polis tarafından baskı uygulanır. Fakat esas itibarıyla okullar vasıtasıyla normlar büyük oranda birey tarafından içselleştirilmiştir.

Baskının lüzumlu hale gelmesinden evvel, normlara uyum, bizzat bireye düzeni hatırlatan toplum tarafından, tekdür, azarlama, hakaret, mimleme, kamusal cezalandırmayı içeren her tür tepki, saygınlığın yitirilmesi yoluyla dışlanma ve hatta şiddete başvurma gibi yöntemlerle düzenlenir. Büyük basın eğitim tarafından gerçekleştirilen düşünce ve davranış normlarının üretimi görevini tamamlar. Büyük medya, neticede, ister doğrudan okuyucuya hitap ettiği söylemlerle, ister haber olarak aktardığı olayların seçiminde, yavaşça etkisini gösteren normatif bir araçtır. "Faz"[dalga boyu uyuması, ç.n.] kavramı Türk toplumunun işleyişi ile devlet ve resmi ideolojiye olan günlük ilişkisini nitelemek için çok uygundur. Dilbiliminde, hiçbir bilgi iletmeyen ve tek işlevi ötekiyle ilişkiyi muhafaza etmek olan beyanatlar "fazsal" diye adlandırılır. Aynı şekilde, Türk devleti ulusa fazsal bir söylemlerle hitap eder; tek mutlak değer olarak Kemalizm'in donmuş bir biçimi kullanılır, fazsal sözler yeni hiç bir şey ortaya koymaz, her cümle, her imaj, her ikon, her slogan zaten kamuoyunca bilinir; fakat ilişkinin sürekliliği korunmuş olur. Bu süreçler pek çok devletin işleyişinde de muhakkak tesbit edilebilir. Konsensüs ve Kemalizmin ilkelerini yorulmadan tekrarlayan faz birbirine sıkıca bağlı iki olgudur. Banal anlatımlarla sınırlanmış konsensüsün resmî ifadesi kendini zorlukla yenden üretir zira bu yaşayan bir teolojisi olmayan bir dindir; işte bu yüzden portreler, imajlar ve kuralları iyice ayrıntılandırılmış kutlamalar şeklindeki ritüeller burada aslî bir rol oynarlar. Günlük hasında konsensüs ve faz hiç kimsenin okumadığı, fakat ülkenin politik manzarasına dahil olan, kalıplaşmış resimlerle süslenmiş binlerce küçük haberde tezahür eder: Anıtkabir'e ziyaretler, Taksim anıtına çelenk konulması vs. Kimi zaman gazetelerde görülen küçük uyumsuzluk haberleri (Atatürk'ün ölüm anın-

da saygı duruşunda bulunmamak, bir portresine ya da büstüne zarar vermek vs.) toplumda bu konsensüsün dışında yer alıp, bu oyunu oynamayı reddeden genelde İslâmcı kesimlerin varlığını hatırlatır. Sokakta faz, özellikle kriz zamanlarında, Türk milletine meydan okunduğunun ve toplumsal bir sığramaya gereksinim duyulduğunun düşünüldüğü dönemlerde, Atatürk'ün çeşitli portreleriyle, vecizeleriyle, sloganlarla, milliyetçi siyasî afişlerle, bayraklarla ifadesini bulur.

Devlet ve millet arasındaki bu dalga boyu uyuşmasının en mükemmel ifadesi, bir Fransız için çok çarpıcı olan bayrağın ya da resminin bolluğunda bulunur. *Kutsal bir nesne olan bayrak dokunulmazdır.* Ağustos 1996'daki Kıbrıs krizi sırasında bir Kıbrıslı Rum göstericinin Türk bayrağını indirmeye yönelik lüzumsuz isteği hayatına mal oldu ve hiç bir Türk veya Kıbrıs-Türk otoritesi Türk milletine karşı bir tehlike oluşturmayan bu adamın katillerini asla kınamadı; bu konu üzerinde Türk medyasında hiç bir önemli tartışma yer almadı. Bu da, zorunlu konsensüsü, oyunu oynamayı reddedenlerin çoğunun da susmayı tercih ettiği, millet ve yurttaşlar arasındaki tipik bir faz anıydı.

Türk siyasî hayatının en büyük problemlerinden biri ulusun simgelerinin kutsallaştırılmasıdır. Milletin kutsal karakteri simgelerinin, ikonlarının ve kahramanı Atatürk'ün üzerine sinerek kaybolmuştur. Bu dokunulmaz simgeler ise böylece koruyabileceği yetisine sahip olmuşlardır. Bayrak ya da Atatürk'ün portrelerini taşıyan göstericiler çok sık görülür. Bunlar bu yolla milletin ve Kemalizm'in gerçek özlemlerini temsil ettiklerini göstermek ve ikonların korunmasına sığınmak istemektedirler: Hangi polis bayrak ya da Atatürk'ün portresini taşıyan birisine saldırabilir? Mantık, simgeler ve sözcükler dünyası olarak milliyetçilik, değişik fakat birbiriyle ilintili vektörlerde

hakimdir. Milliyetçilik bilinçlere sızır ve burada kendini dayatır. Şoven bir tavır, dost ve düşmandan başka hiç bir seçeneğe yer bırakmayan, ikiliklere dayanan bir akıl yürütme, karmaşık bir çerçeve bu siyasî düşünceyi vasıflandırır. Uzun süredir bir milletin mükemmeliyetinin tescil edilmesine dayanan bir söylem, sorunların nedeni olarak ancak dış müdahaleler ve ihaneti gösterebilir. Türklerin savunduğu, içinde geliştiği ve koruduğu İslâm'ın mükemmeliyeti fikrine gelince, bu şekilde ortaya konan bir anlayış sadece milliyetçiliği pekiştirebilir. Türk İslâm Sentezi mefhumu kendi yolunu yaratmıştır; doğalmış gibi algılanır, tarih ve neredeyse tamamen Müslüman olan nüfus tarafından devletleştirilmiş ve olağanlaştırılmıştır. İslâm, ayrıca, Türk milliyetçiliğinin harekete geçirci bir ögesidir.

Devlet milliyetçiliği ve yurtseverlik, millet ve din, simgelerin kutsallaştırılması gibi işaret ettiğimiz farklı karmaşa düzeyleri, bunların hepsi bizzat milliyetçiliğin olağanlaşmasına katkıda bulunur. Bu karmaşa sayesinde aşırı sağın kınanmadan devleti elde edebilmesini sağlayabilecek elverişli bir saha oluşmuştur; bu, devletin aşırı sağın söylemini içselleştirmesi ve kimi zaman da aşırı sağın baskısı altında çok büyük bir taşkınlığı bertaraf etmek için harekete geçmeye razı göstermesiyle gerçekleşebilir. Böyle bir süreç Ağustos 1996'da Kıbrıs'ta yaşanan şiddet olayları sırasında yaşanmıştır; Türkiye'de dahi böyle süreçler perde arkasından ve rasgele bir şekilde işler. Örneğin Nisan 1997'de Alparslan Türkeş için düzenlenen ulusal cenaze töreni aşırı sağın hükümette olmasa dahi üst basamaklarda yer aldığını ve resmî bir tanınma ve meşruiyetten faydalandığının göstermiştir; çünkü aşırı sağ okul kitaplarında dahi övülen değerleri özümsemek, yaymak ve korumakta güçlü bir rol oynamaktadır.